

BAKONYI TIBOR

A szecesszió szegedi építésze: Magyar Ede

Napjainkban egyre többször találkozunk a szecesszió hatását tükröző alkotásokkal, a reklám- és könyvgrafika alkotásaiban, a filmvásznon és a belsőépítészet területén egyaránt. Ennek egyik oka talán abban keresendő, hogy külföldön — s lassan hazánkban is — sorra jelennek meg a szecesszió művészetét tárgyaló összefoglaló művek, melyek új megvilágításba helyezik ezt a rövid életű érdekes stílusirányzatot.

E téren Pók Lajos 1972-ben megjelent, *A szecesszió* című tanulmánya igen sok korábbi félreértést tisztázott. A szerző sok jellegzetes képpel és gazdag szöveggyűjteménnyel illusztrált könyvében mutatta be a stílus sokszínűségét, kialakulásának körülményeit, jellegzetes alkotásait a képző- és iparművészetben, az építészetben, valamint az irodalmi mozgalmak területén. Sem az említett tanulmány, sem a századforduló építészetét taglaló szakirodalom nem említi azonban Magyar Ede alkotását, a szegedi Reök-palotát, mely a szecessziós stílus legjellegzetesebb épülete hazánkban. Különleges szépségére, stílustisztaságára a közelmúltban egy vezető angol művészettörténész is felfigyelt. (Nicolaus Pevsner munkatársa Edwin Johnston, *Architectural Review* 1965. okt. 295—297. oldal.)

Ezért érezzük időszerűnek Magyar Ede munkásságáról szerzett ismereteink publikálását, kutatásaink jelenlegi, még befejezetlen állapotában.

Az európai szecessziós építészetben a szakirodalom egyre inkább két fő irányzatot emel ki. Az egyik a kétdimenziós homlokzatképzésű épületek, melyek belső tereiben is a síkszerűség, a függőleges és vízszintes irányú tagolás uralkodik, melyeknél tervezőik új anyagokat és szerkezeteket is alkalmaztak. Így közülük többen a modern építészet előfutáraivá váltak. E művek jelentős részét premodern épületeknek nevezzük. Épületeiken kevés a díszítés, és amit mégis alkalmaznak, az szigorúan a felületek síkszerűségéhez illeszkedik. Hazai példaként említhetjük Lechner Ödön budapesti Postatakarépképzőtár, vagy Lajta Béla budapesti Vas utcai iskolája, Rózsavölgyi házának homlokzatait. Jellegzetes külföldi képviselői voltak az angol Ph. Webb, A. Voysey és C. R. Mackintosh, a belga Van de Velde, a német A. Endell, P. Behrens, az osztrák O. Wagner és J. Hoffmann.

A másik irányzatot a háromdimenziós homlokzatú és téralakítású épületek alkotják, melyeknél tervezőik plasztikus festői hatásokra törekedtek. Ezek közvetlenül nem voltak hatással a modern építészet kialakulására, befolyásuk a harmincas évek végétől azonban egyre erősödik. Az irányzathoz tartozó építészek az új anyagokban rejlő festői formálási lehetőségeket felhasználva (acél, üveg, vasbeton) alkották műveiket, nem riadva vissza időnként a szerkezetellenes megoldásoktól sem (pl. rabic) a kívánt hatás érdekében. Jelentős mesterei a belga V. Horta, a francia H. Guimard és a spanyol A. Gaudi.

Hazánkban a német és osztrák szecesszió hatása érződik. Az épületek legtöbbször a hagyományos eklektikus tömegformálással és nyíláselrendezéssel készül, azzal a különbséggel, hogy a homlokzatokon szecessziós vonalú virág, inda és figurális dí-

szítmények jelennek meg (pl. a Zeneakadémia, Gresham-palota stb.). Tehetséges és haladó gondolkodású építészeink egy kis csoportja a sajátosan nemzeti építőstílus megteremtésén fáradozik. A csoport szellemi vezére Lechner Ödön, aki szenvedélyesen küzdött a konzervatív, eklektikus stílus ellen írásaiban és műveiben egyaránt. Az osztrák szecessziós törekvésekkel egyidőben, de azok befolyásától függetlenül, a magyaros formakincset keresve még indus motívumokat vegyítve tervezte az igen szépen formált Iparművészeti Múzeumot (1893—97) és Földtani Intézetet (1898—99), valamint érett egyéni stílusában főművét, az egykori Postatakarékpénztár épületét (1899—1902). A fiatal építész egy csoportja ugyanakkor a népi építészeti formakincset a szecessziós stílus alkotó módszereivel együtt alkalmazza művein, és műves, artisztikus épületeket hoz létre (pl. Kós Károly, Zrumeczky Dezső, Medgyaszay István, Árkay Aladár).

Az előzőekben említett új utakat kereső, valamint a konzervatív építészeti erők (Alpár Ignác, Hauszmann Alajos stb.) állandó vitái közepette a Szegeden dolgozó *Magyar Ede* munkássága nem talált visszhangra országSZerte. Így nem csoda, hogy szinte semmi nyomát nem találjuk működésének a korabeli szaklapokban sem.

Szeged városát az 1879-es árvíz szinte teljesen elpusztította. A rengeteg szenvedés és hatalmas károk ellenére megteremtődött azonban Szeged nagyvárossá fejlődésének lehetősége, elsődlegesen azáltal, hogy a régi elavult szerkezetű épületek nagyrészt elpusztultak, és ezzel lehetőség nyílt korszerű városrendezési elvek alkalmazására. Az európai országok segítsége és az ország anyagi áldozatai árán igen rövid idő alatt — 1880—85 között — átépül a város központja. Elkészül a Lechner Ödön által újjáépített Városháza és a Milkó-palota, a Színház, Posta, a Tisza-part és a Széchenyi tér palotái. Létrejön a belváros híres eklektikus városképe, mely finoman összehangolt stílusegységével Szeged egyik fő jellegzetessége ma is. Az újjáépítés e hatalmas üteme és mérete Szegedre vonzotta az ország építőiparának jelentős erőit. Kiváló mesteremberek százai dolgoznak és telepednek le a városban, nem ritka közöttük az olasz díszítőművész sem.

1885-től a századfordulóig az újjáépítés üteme a tőkehiány miatt lelassul és csak századunk első éveiben kap újabb lendületet, ami aztán a világháború kitéréséig tart. Az utóbbi időszakra esik a belváros foghíjainak beépítése. Ekkor épül át két-három emeletre a Kárász utca keleti oldala, míg a nyugati egyemeletes klasszicista-romantikus házaival az árvíz előtti állapotot őrzi.

A hatalmas ütemű építkezés terveinek elkészítéséhez helyben nem volt megfelelő tervezőgárda. A városrekonstrukciós tervek és néhány épületet Lechner Lajos, míg a belváros eklektikus házait túlnyomórészt szintén budapesti és bécsi építészek, mesteremberek készítik. Századunk első éveiben is a budapesti építészeké a vezető szerep Szegeden. Ez idő tájt épült a megyei Takarékpénztár palotája (1903), a zsinagóga (1903); a Kárász u. 14. sz. bérház (1905) Baumhorn Lipót, a Tömörkény Gimnázium (1902) Baumgarten Sándor, a Szent István téri vasbeton víztorony (1904) Zielinszky Szilárd tervei szerint már mind a szecessziós stílusban.

Magyar Ede 1878-ban született Orosházán. Építőmesterei képzését a budapesti Felső Ipariskolában nyerte. Pályáját Temesvárott kezdte, s valószínűleg még ekkor tervezte a nagykikindai református templomot. Szegedi munkássága 1904-től kiterjedt nyomra, mivel ez év márciusában adja be engedélyezésre a Tabor u. 5. sz. lakóház terveit. Az épület főkapuja és a bejárat két oldalán sorakozó stukkóból készült virágot tartó leányalakok már a szecesszió szellemében fogantak.

Ez idő tájt már több jó képességű építész működik Szegeden, de a legjelentősebb irodája Magyar Edének van. Műtermében dolgozik Takács János építőmester, 1910-től Sebestyén Endre építészmérnök, 1911-től Sós Aladár építészmérnök, Maroscher Sámuel rajzoló, Gárdos Aladár szobrász, Tardos-Tauszig Ármin, Nagy Pál szobrász, Toaso Pál olasz származású díszítőművész. Magyar Ede tragikusan végződött rövid életében — mindössze tíz alkotó éve alatt — számos kitűnő épületet tervez és kezdetben a vállalkozás felelősségteljes gondját is ellátja.

Sokat járt külföldön, és többször megfordult Párizsban is. A világiállítások és művészeti forradalmak városából hozott élményanyag és formakincs felhasználásával tervezi meg főművét a Lenin krt. 56. sz. épületet, a Reök család bérházát. A bejárat melletti két helyiségben volt Magyar Ede tervezőirodája. Az épület 1906—7 között épült a legjobb helyi díszítőművészek közreműködésével. A kétemeletes sarokház minden részletén kristálytisza stíusegység uralkodik, a szecessziós építészlet leghumánusabb formakincseinek (virágmotívumok) alkalmazása révén. Magyar Ede a homlokzati falfelületeket vízszintes és függőleges irányban egyaránt. szobrászi eszközökkel alakítja, a nyitott és zárt erkélyek sokféle variálásával. A lakásokhoz rokokó lendületű lépcsőház vezet, s gyökérből induló, virágba szökkenő sássszővevényyszerű korlát ível felfelé. Az erkélyek betétrácsai szintén indadísztítésűek, hatalmas virágokkal. Különlegesek a pillér és oszlopféjeketek, mivel vízinövény-levelekből is hatalmas lilium kombinációjából állnak. Az épületben két eredeti szecessziós díszítésű cserépkályha maradt épen. Figyelemre méltó a korábban említett angol építészettörténész véleménye az épületről: „A földszinten a szerkezeti tartópillérek igen érdekes megoldása látható, a rájuk köpeny módjára redőzött homlokzat lefutó felületével. A részletek pazarlóak, bár meglepően fegyelmезettek; a falfelület nagyrésze csupasz. A hatalmas görbevonaltú erkélyek és a növényi frizek az utcasarok kiugrásán futnak össze egy szabálytalan ház-orom álkapocsba, mely William Blake Atyaúristenének távoli hasonmása.”

Jellegetes formálása egyedülálló hazánkban, és a rendelkezésre álló szakirodalom szerint Európában is kuriózum. Kizárólag szellemében mutat hasonlóságot a belga Victor Horta és a francia Hector Guimard törekvéseivel. Plasztikus tagolása leginkább a spanyol Antoni Gaudi két legjobb művéhez, a Barcelonában 1905—7 között épült Casa Battló és az 1905—10 között épült Casa Milához hasonlítható, de részletképzésében ezektől teljesen eltérő. Alaprajzi kialakításában is van hasonlóság Gaudi szabálytalanságra törő lakásegységeivel. Érdekesség még, hogy Lechner Ödön épületeinek formakincsetől teljesen eltérőek a részletmegoldások.

Felmerülhet az a kérdés, mi lehetett az oka annak, hogy amíg 1902 után Lechner Ödön megbízás nélkül tétlenkedik, addig Szegeden a párizsi „art nouveau” szellemében a korszak egyik legbizarabb, legérdekesebb épülete születik meg?

Vámos Ferenc Lajta Béláról írt könyvében idézi Wlassics Gyula közoktatási miniszter szavait (1905) „A szecessziós stílust nem szeretem és mivel igen gyakran magyar stílus alatt a szecessziós stílussal találkozunk, az én ízlésemnek ezen szecessziós stílus nem felel meg, mert nekem is jogom van bizonyos ízléssel rendelkezni” — majd így folytatja. „Reám sok építkezés azt a benyomást teszi, hogy akik magyar stílusban akarnak dolgozni, bizonyos tekintetben szecessziós stílusban dolgoznak, hogy tehát ilyen szecessziós irányú stílus a vezetésemre bízott tárca körében a jövőre nem igen legyen lehetséges, iparkodni fogok azt megakadályozni, de az igazi magyar stílust ez alatt nem értem.” E nyilatkozat ismeretében már érthetőbb, miért nem kapott állami támogatást Lechner Ödön és a stílus képviselői.

Ennek ellenére a gazdag polgárság egy része sajátjának érezte az új mozgalmat, és bérpalotáit e szerint építtette. Ez az oka, hogy hazánkban főleg lakóházak épültek 1902—14 között az új stílus szellemében, mint Szegeden a Reök-palota.

Építtetője Reök Iván mérnök és földbirtokos, Munkácsy Mihály unokaöccse, aki Zürichben végezte tanulmányait. Levelezésük bizonyosságra szert (Korpássy család birtokában) Munkácsyval szívélyes jó barátságban volt. Munkácsynak 1878-ban (vagy 79-ben) Párizsból Zürichbe, Reök Ivánnak küldött levelében ez olvasható: „Szeretném, ha mielőtt haza mennél, még láthatnók egymást itt.” Ez és a többi bensőséges hangú levél is bizonyítja, hogy Reök Iván többször járt Párizsban, illetve Franciaországban. Munkácsy pedig 1891-ben Magyarországon járva felkeresi rokonát, és kellesen estét töltenek együtt családi körben (Szegedi Napló, 1891. okt. 25.). Reök Iván európai látóköru, műszakilag kiválóan képzett mérnök volt. Ezt igazolja 1918. január 8-án a Szegedi Dugonics Társaság ülésén elhangzott felszólalása is: „Indítványozom, hogy szakértőt hívjanak Szegedre, aki előadást tartana

arról, hogy van-e és mennyi földgáz Szegeden, és milyenek az értékesítési és kitermelési feltételek Szegeden? (...) Valószínű, hogy Algyő környékén eredményes lenne a fúrás. (Szeged múltja írott emlékekben. 1968. 209. oldal.)

A Párizsban gyakran megforduló Magyar Ede és Reök Iván szerencsés egymásra találása a hazai szecesszió fénykorában érthetővé teszi e remekmű megszületését. Ma is csodálatra méltó, ahogy ők ketten vállalták koruk legdivatosabb építészeti stílusát, és szembe mertek nézni a napjainkig tartó értetlenséggel.

(Az említett palota különleges építészeti értékei, valamint az utóbbi években erősen károsodásnak indult díszjeinek és szerkezeteinek védelme érdekében rendkívül fontos az épület szakszerű helyreállítása. Az Ingatlankezelő Vállalat már elkészítette a tatarozás terveit, és rövidesen megkezdődik az épület gondos felújítása. Ennek keretében a díszítő-szobrász és épületlakatos munkák szakavatott restaurálását Tápai Antal szegedi szobrászművész fogja végezni. Az épület állagmegóvási munkáit műemléknek kijáró gondossággal fogják elkészíteni.)

Az épület megalkotásával Magyar Ede megalapozta hírnevét Szegeden. 1908-ban országos pályázat nyerteseként megbízást kapott az 1400 fő befogadóképességű kaposvári színház tervezésére, az 1910 januárjában megkezdett épületet 1911. szeptember 5-én már ünnepélyesen át is adják rendeltetésének. Ez alkalommal — a Szegedi Napló tanúsága szerint „... a kormány képviselői, az országgyűlési képviselők mind elragadtatással üdvözölték Magyar Edét a kiváló hírnevű szegedi építész.” Ma már túlzottnak érezzük ezt a nagy lelkesedést, mivel az épületen — kellemes tömegjátéka, gondos elhelyezése és jó funkcionális megoldása ellenére — részletképzéseiben már túlnyomórészt a hagyományos történelmi stílus uralkodik.

1908—11 között épült a Kárász u. és Somogyi u. sarkán álló Ungár—Mayer ház, mely városképileg igen jelentős épület és különösen a Tolbuhin sugárút felől uralja a várossziluettet. Az épület részletformáin már érezhető a szecesszió kifulladásá, elbizonytalanodása és a korábbi eklektikus formálás újraeledése. Homlokzata, tetőzete igen változatos tagolású és feltűnően plasztikus a falsíkok és zárterkélyek kezelése. A kor színvonalán álló lakásokhoz lift, teherlift, személtedobó is készült. Az épület földszintjén vasbeton szerkezetet alkalmazott Magyar Ede, melyet Zielinszki Szilárd irodája készített. Legszebb része a hatalmas kupolaszerű saroktorony, melyet a Tábór utcai kapualj leányalakjai öveznek bágodszobrokként.

A túlfeszített munkatempó és családi nézeteltérései miatt 1909-ben titkon végrendelezik, már búcsúlevelet is ír, de egyelőre eláll öngyilkossági szándékától. Munkái egyre fáradtabbnak tűnnek, noha még mindig óriási feladatok foglalkoztatják. A Református palota (Lenin krt. 37.) és a Jósika u. 14. sz. lakóháza még életében elkészültek. Ezek méreteikben nagy, de építészeti értékeiket tekintve már nem jelentős alkotások.

Egyéni tragédiája az utóbbi épület tervezése kapcsán következett be. A tervek többszöri egyeztetése közben beleszeretett a megrendelő feleségébe, s az építkezést ezt követően saját költségén fejezte be. Új életet próbált kezdeni. Anyagi gondjai a csőd felé sodorják, és felesége sem volt hajlandó elválni tőle. Végző kétségbeesésében 1912. május 5-én ebben az épületben agyonlőtte magát.

Másnap rendkívüli kiadásban jelent meg a Szegedi Napló — „A műépítész tragédiája” főcímmel, Ortutai István kétoldalas nekrológiával. Értékelése Magyar Edéről kiállta az idő próbáját: „A szecesszió keresztlül érkezett el művészete a magyar stílusra való törekvéshez és rendkívül invenciózus tervezővel párosult benne a nagy fantáziájú architektus. Épületei, amellet, hogy praktikusak, előkelő külsejűek és finoman átgondolt részletekkel kitűnnek az átlagos épületekből.”

Néhány kisebb fontosságú munkája csak halála után készült el. (Bútoráruháza épülete a Bajcsy-Zs. utcában, Bolyai u. 15., melyet Sós Aladár fejez be, és a Weöber-ház a Kiss Ernő u.—Lenin krt. sarkán.) Ezeket a lakóépületeken már a modern építészeti irányába tett első lépései is felismerhetők.

Magyar Ede 34 évesen hunyt el. Építőmester volt csupán, ennek dacára tempómot, palotát, színházat is tervezett. Egészen fiatalon lett érett művész. Óriási ambíció fűthette, amivel autodidakta módon fáradságot nem ismerve képezte magát.

Minden külföldi útja egy-egy tanulmányút volt, s Párizsban ekkor lehetett tanulni. Kitűnően eligazodott a szecesszió sokszínű forgatagában, és amíg művészeink és építészeink zöme Bécs és München felé orientálódott, ő Párizst választotta. Formateremtő művész volt, csapongó fantáziával megáldva — ezt Sós Aladár építész, barátja és munkatársa mondta el róla —, s erről, fő művét — a Reök-palotát — szemlélve bárki meggyőződhet. Szerencsés időben élt és alkotott, mert a „békebeli béke” évei kedveztek az építő szándéknak. Műveit nem pusztították el a háborúk és az emberi értetlenség. (Elég itt a Guimard által tervezett, öntöttvasból készült párizsi metróállomás épületeinek lebontására, vagy a Hitler által „elfajzott művészet”-nek kiáltott, Endell tervezte, müncheni Elvira fotószalon elpusztítására utalnunk. Mindkét példa az európai szecesszió úttörő alkotásának számított.) A szecesszió építészetének egyik jelentős részét a lakóházak, másik nagy részét az ideiglenes jellegű kiállítási épületek alkották. Ezért e rövid életű, nagy jelentőségű stíluskorszaknak ma már csak igen kevés értékes alkotása található Európa-szerte. Éppen emiatt tarthatjuk szükségesnek a Reök-palota műemlékké nyilvánítását.

Magyar Ede életművének minél alaposabb összegyűjtésével és bemutatásával hazai és a külföldi értékelésekhez szeretnénk segítséget nyújtani. Munkásságának kutatását tovább folytatjuk, mivel sok adat még tisztázásra szorul. Fényképét, életrajzi adatainak egy részét, külföldi utazásainak időpontjait, lehetséges hagyatékának őrzőjét még nem ismerjük. Első alkotásainak, közöttük a Reök-palota kitűnő díszítő-szobrász és lakatosművészeinek nevét mai napig nem sikerült felderíteni. Az épület eredeti festett homlokzati tervét 1944-ben még látták, azóta nyoma veszett, pedig színezése a felújításnál fontos támpont lehetne. Személyével, műveivel kapcsolatos bármilyen további adatot nagy örömmel fogadnánk a kutatók nevében.

HÍREK

Olasz Sándor, aki eddig is rendszeresen dolgozó külső munkatársunk volt, július 1-től a folyóirat főállású belső munkatársa lett.

*

Simai Mihály költő, az írócsoport titkára július utolsó hetében Karinty Ferenc társaságában a Szovjetunióban járt, ahol a magyar írók képviseletében részt vettek a szibériai irodalmi napok rendezvényein.

*

Többek kérdésére közöljük, hogy a Tiszatáj 25 éves Repertórium a korlátozott számban még kapható. Egyéni érdeklődők szerkesztőségünk címén kérhetik utánvétellel, könyvtárak a Könyvtárellátó útján szerezhetik be. Mint korábban közöltük, a tartalommutató 316 oldal terjedelmű, feltünteteti az 1947-ben megjelent első szám és 1971 decembere között megjelent valamennyi közleményt, külön közli a névmutatót, álnévek és rejtjelek mutatóját. A Repertórium ára 20 forint.